

Institutiones Dialecticæ

Dieterich, Conrad

Giessæ Hessorum, 1611

Caput X. Finis est causa, cujus gratiâ (propter quam) res est.

Nutzungsbedingungen

[urn:nbn:de:hbz:466:1-56580](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-56580)

pro specifica seu propria, ut, *Equus habet animam sentientem. Ergo est homo.*

III. *Cum accidentalis ponitur pro substantiali. Ut, sine summo calore ignis esse non potest. Ergo summus calor ignis forma est. Calor enim summus tantum adjunctum ignis est, non forma.*

Sic fuit Forma: restat Finis.

CAPUT X.

I. **F**inis est causa, cujus gratiâ (propter quam) res est.

Dicitur Græcè $\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$, & $\epsilon\upsilon\epsilon\kappa\alpha$: Effectum verò ejus finitum, quod vi finis existit, appellatur, sive destinatum: Et est id quod ad finem spectat.

[Finis consideratur dupliciter, vel quatenus movet efficientem (movet autem non verè, sed metaphoricè, asserente Scalig. quatenus agenti injicit desiderium & amorem) vel quatenus est rei jam causis suis constituta & usus. Priori modo Finis omnes causas antecedit. At tum intentio tantum est sive cogitatio de fine; non causa, non finis ipse, sed efficientis quoddam adjunctum. Posteriori modo Finis prior non est, sed reliquas causas sequitur; quia est ipse usus rei. Usus autem est ultimus. Quanquam alii distinguant inter finem & usum, negant enim inhabitationem esse finem domus, sed usum. Melanchthon distinguit inter finem & causam finalem. Finitis, dicit, est ipse usus rei: ut finis calcei est munire pedem. Causa finalis est cogitatio de fine, deliberatio de usu, qua movetur agens in opere instituendo, ut fabricans navim movetur cogitatione de usu, ut talem fabricet, que sit idonea, transvectioni earum rerum, quibus indiget. Differunt etiam Finis & Eventus. Eventus est in causa per accidens. Finis est in causa per se. Differunt similiter finis & effectum, quod his exemplis patet: Ex conjugio procreantur liberi; effectum est. Conjugium inter homines constitutum est, ut procreent liberos; Finis est.]

F 5

2. Est q:

2. Estq; duplex, vel finis δ , Cujus vel finis δ , Cui.

[Definitio Finis tantum competit fini Cujus, qui vere proprie finis est. Finis vero Cui rectius ad subjectum, cuius adjectum adiungitur, referetur. Ut constructionis domus Finis cuius est inhabitatio: Finis cui est civis cui domus extrahitur. Vbi civem subjectum esse apparet. Interim tamen sine gratia distinctionem istam retinere saltem propter usum volumus.]

3. Finis δ Cujus est, quem efficiens intendit assequi.

4. Estq; principalis, vel minus principalis,

5. Principalis est, qui primario efficiente intenditur, ut procreatio sobolis finis conjugii principalis est.

6. Estq; vel ultimus sive summus vel subordinatus (ultimo) sive intermedius.

7. Ultimus sive summus est, ad quem reliqui omnes referuntur (& in quo quiescunt:) ut, Gloria Dei, artium: Bene vivere, Dialectica: Bene loqui, Grammatica: Bene dicere, Rhetorica finis summus est.

8. Subordinatus est, super quem summus; seu, qui tanquam intermedius ad ultimum refertur: ut, fines intermedii Logica sunt argumenta invenire & inventa disponere: Rhetorica, elocutio & pronuntiatio. Artium fines intermedii sunt propagatio ecclesie, sustentatio honesta.

9. Finis minus principalis est, qui secundario ab efficiente intenditur: ut, *Coniugii finis minus principalis est solatium vite, vitatio pravatum cupiditatum, &c.*

10. Finis Cui est id, cui finis Cuius intenditur: *Sic ager est finis cui sanitas destinatur. Homo finis rerum naturalium.*

[Alii distinguunt finem in proprium seu adæquatum: & communem, ut, omnia propter hominem creata sunt: homo propter Deum. 2. In propinquum & remotum. *Vltis finis propinquus est corpus tegere, fovere, munire: remotior, ornare, in tempore necessitatis possessorem liberare.* 3. In finem per se, & per accidens, ut templum extruitur ad sacros cultus peragendos per se. Ex accidenti destinatur usibus sepeliendi. 4. In internum & externum: ille effectiois, hic rei effectæ, dicitur. *Sic finis artis duplex est, unus interius seu productionis operis, & est forma rei arte elaborata: Alter externus seu operis producti, & est utilitas quam tale opus prestat.* 5. Inter finem operis seu generationis, cuius gratia operatio suscipitur, & finem operantis seu rei effectæ, qui est ipse rei usus, &c.]

Exempla inventionis promiscua.

Finis	_____	Finitum seu destinatum.
Peccatores salvare	_____	Christi in mundum adventus.
Liberos procreare	_____	Coniugii institutio.
Sitim extinguere	_____	Potus.
Corpus nutrire	_____	cibus.
Disciplina	_____	castigatio.
Eruditio	_____	studia nostra.

Equus conficiuntur propositiones five Enuntiationes e fine & finito huiusmodi: *Christus venit in hunc mundum, non ut perderet, sed ut peccatores salvaret. Coniugium ad procreandos liberos institutum est. Ad sitim expellendam potus est. Propter nutritionem corporis cibus assumitur. Castigatio ad disciplinam conservandam instituitur.*

Studia

Studia nostra propterea persequimur, ut eruditionem inde consequi possimus.

Hinc etiam disputantur Quæstiones dubiæ argumento tertio à fine sumpto. Christi in hunc mundum adventus maximè fuit necessarius. Quia, ut peccatores saltem faceret, venit. Conjugiū institutio humano generi est necessaria. Quia ad propagationem sobolis institutum. Castigatio puerorum non temerè adhibenda. Quia ad disciplinam conservandam instituitur. Studia nostra diligenter pertractanda. Quia idèò persequimur, ut eruditionem consequamur.

Sic: Paulus Rom. 1. 16. ait: Non me pudet Evangelizari, est enim potentia Dei ad salutem omni credenti, 1. Cor. 13. Oportet esse hæses, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Le introiit, ut offensa augetur. Hac commone, testificans coram Domino ne contendant. Ad nihil enim utile est, nisi ad conversionem audientium, 2. Tim. 2. 14. Omnis Scriptura utilis inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, corrigendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, 2. Tim. 3. 16. Ut possent homines, surgunt de nocte latrones. Horat. lib. 1. pist. 2. &c. Finis sunt hi CANONES.

I. Si finis est, etiam destinatum seu finitum erit:

Posito fine, ponuntur etiam ipsa destinata seu media ad finem, & contra: Sublato fine (principali) tolluntur & destinata. ut, Si vis æterna vita potiri, via Christus est: Si Christum aufers, vitam æternam consequi non potes. Quia mihi divitiæ, si non conceditur uti? hoc est, si finem, id est, usum divitiarum & ipsas divitiæ sustuleris.

[Huc pertinet & hic Canon: Qui destinatus ad finem destinatus etiam ad media (ad finem scilicet illum deducenda.) Vbi tamen advertere illum tantum alere de fine potest & in eodem ordine permanente. Vel, si media sua natura ad hunc finem sint ordinata. Ut, V. C. Quos Deus ad...

ad vitam eternam destinat, illos etiam ad fidem & bona opera destinat, ad finem illum deducunt. Sed non V. C. Impii destinantur ad eternam damnationem propter peccata. Ergo etiam Deus illos ad peccata destinat. Fit enim hoc per accidens, non per se, &c.]

II. Finis principalis non tollit minus principalem (accessorium.) Ut N. V. C. Doctor Ecclesie debet docere, ut gloriam Dei illustret. (Finis principalis.) Ergo non debet accipere stipendium (minus principalis.) Uxor ducenda est procreanda sobolis gratia. Ergo uxor seni ducenda non est.

III. Unius rei possunt esse plures fines, sed subordinati (ordine certo concurrentes, vel gradibus differentes.) Itaq;

Uno fine remoto, non est necesse tolli quoque reliquos. Ut, Adulescens iste nobilis non studet propter adminiculum vite. Ergo studia ei sunt abijcienda. Opera bona non exiguntur a nobis, ut per ea justificemur coram Deo. Ergo omnino prestanda non sunt. Sunt enim alii plures tum studiorum tum bonorum nostrorum faciendorum fines.

IV. Propter quod unumquodque tale est (expetitur) illud magis tale est (magis expetitur & prestantius habetur.)

Finis namque semper est prestantior & nobilior destinato siue mediis ad finem: ut, Ille appetit vetulam propter pecuniam. Ergo pecuniam magis appetit. Sic victoria est prestantior bello.

[Attende Canonem hunc certum & verum esse I. Si affectio secundum quam duo comparantur, ambobus insit. II. Si affectio recipiat magis & minus. III. Si id quod inest

utrique

uirique sit synonymum. Valet itaque de fine universaliter.
 Itemq; in causis sufficientibus totalibus per se, ut propter eruditionem vigilias aliosq; labores expetit. Ergo eruditionem magis appetit. *Eternus pater nos diligit propter filium. Ergo Filium magis diligit. Non verò valet.* 1. in causa formali. ut, homo est propter animam. Ergo anima magis est homo. 2. neque in causa materiali, ut, hac domo lignea Ergo lignum est magis ligneum. 3. neque in materia principalibus per accidens; ut, Eobanus Hessus est poeta propter preceptorem. Ergo preceptor est magis poeta. Illa sanat propter vinum. Ergo vinum magis insanit.]

V. Omnia quæ sunt & quæcunq; agunt propter finem sunt & agunt.

[Deus enim & natura nil faciunt frustra, Arist. l. 1. anim. 5, Quod frustra est, finem non habet, Scal. exerc. lect. 1.]

VI. Omnis finis necessariò rationem boni habet.

Finis & bonum convertuntur.

[Finis est quod maximè volumus. Volumus autem semper per bonum (vel reuera, vel apparenter.) Omnia enim appetunt bonum, 1. Ethic. 1. Itaque in malis non rectè dicitur finis, nisi per translationem. 5. Metaph. 13. & totum omne caret efficiente & fine. Dionys. l. de div. nom.]

VII. Actiones distinguuntur finibus.

Qualis finis, talis actio.

Causæ finales faciunt discrimina actionum.

Sic virtutes gentilium & Christianorum distinguuntur sine. Quia ista non directè ad gloriam Dei, &c. Itaque

VIII. Cuius finis bonus est, id ipsum etiam bonum esse censetur. Et contrà. Ut, finem artium boni sunt. Ergo & ipse artes bona erunt.

[Intellige autem hic bonum per se, non per accidens. Potest enim alterius rei finis bonus esse per accidens, &c.]

non res ipsa suo genere bona non est, ut, morbi, calamitates, mors, &c.

IX. Finis non ingreditur essendi rationē.

[Est enim causa externa & non interna essentiam constituens. Intellige, quatenus cum forma non coincidit.]

X. Acquisito fine, cessat ratio causandi.

In fine namque ultimo terminatur & appetitus & operatio efficientis. Ut, finis studiorum est eruditio, qua acquisita, studia negliguntur.

ELENCHUS

Finis committitur. I. Si ponitur falsus pro vero: ut, Adulterium Davidis, & incestus Loti in sacris literis commemorantur. Ergo sunt imitanda. N. V. C. Peccata enim sanctorum non sunt imitationis, sed emendationis; Ambros.

II. Cùm finis principalis opponitur minus principali, sive secundario: ut, Deo gratis serviendum est. Ergo non conferenda sunt ministris Ecclesia stipendia.

III. Cùm finis aberrans (abusus) transfertur ad rem ipsam (usum) tollendam: ut, vinum bibitur ut inebriet. Ergo malum est. Sophista utitur Dialectica ad fallendum. Ergo Dialectica est mala.

IV. Cùm è diversarum rerum finibus duobus aut pluribus unus apprehenditur, alter rejicitur: ut, Iudaei faciunt id quod Deus vult, dum Christum crucifigunt. Ergo non peccant. Christus versatur cum peccatoribus. Ergo & ipse peccator est.

V. Cùm finis actionis absq; formali, seu vero modo agendi urgetur. ut, Multa bona opera sunt bona intentione in honorem Dei. Ergo sunt cultus Dei. At deest his formale, nempe fides, &c.

Hucusq; de causa; sequitur Effectum seu causatum;

CAPUT XI.

I. Effectum est argumentum absolute consentaneum, quod ex causis existit.

Græcè